

Apoderament i participació local: bases per a un poder actiu del ciutadà en la millora de la democràcia

JORGE CASTELLANOS CLARAMUNT¹

Universitat de València

1. Introducció

En referir-nos a la participació ciutadana en l'esquema polític i social actual ens remetem directament a conceptes associats a aquesta, com ara l'apoderament de la ciutadania. Aquest apoderament, que té la base en la presa de consciència de la situació actual de l'entorn econòmic, social, polític i mediambiental, ha d'estar emparat per una sèrie de circumstàncies per a poder implementar millores democràtiques; és a saber, la presa de consciència inicial pròpiament dita, l'adquisició de capacitats que permeten una participació ciutadana responsable i que projecte una millora social tant individualment com des de la perspectiva col·lectiva i, necessàriament, un desenvolupament afavorit per un entorn favorable, entorn principalment estructurat en el que denominem govern obert.

Una democràcia digna del segle XXI requereix, per força, un major protagonisme dels que tenen la sobirania, els ciutadans, que han de deixar de ser vistos –tant pels governants com per ells mateixos– com a electors que depositen el vot cada

¹ Treball realitzat gràcies al finançament del Ministeri d'Educació, Cultura i Esport (FPU014/02451).

cert temps sense preocupar-se del desenvolupament polític i social del seu entorn. Aquest apoderament, que genera una millora en la qualitat democràtica i que es canalitza per mitjà d'instruments i polítiques de participació ciutadana, s'ha de fomentar i estructurar des de l'àmbit local, el més pròxim al ciutadà, i des del qual pot construir tot un seguit de projeccions de la seua participació amb resultats palpables i constatables des d'etapes molt inicials. Participar és costós, apoderar-se implica recórrer un camí que passa per diferents fases, la primera de les quals és obtindre la capacitat d'accedir a tota la informació pública, analitzar-la i reflexionar-hi per construir, d'aquesta manera, alternatives raonables entre les quals es puga triar, sense oblidar un element fonamental de tot aquest procés, que és la rendició de comptes dels dirigents, característica bàsica del govern obert.

Amb el creixent interès polític que ha propiciat la crisi econòmica i el correlatiu auge d'esquemes participatius i d'apoderament ciutadà s'ha projectat, amb un matís clarament positiu, la figura del ciutadà implicat en els assumptes públics, fonamentalment en el seu àmbit municipal. La conseqüència de tot plegat és tractar de progressar i millorar en el nostre sistema democràtic. Però aquesta concepció positiva de la participació ciutadana i de no sentir-se alié a les qüestions polítiques no és nova; de fet, Plató ja sostenia que el preu de desentendre's de la política és ser governat pels homes més roïns. Des del començament de la configuració democràtica, ja trobem aquesta tendència natural a involucrar-se en les qüestions públiques. Com a exemple, només cal fer una ullada a la tradició grega, bressol de la democràcia, per a la qual la participació en política

era més natural en l'home que l'apatia. Això ho observem en l'estudi de la paraula *idiota*. Aquest terme deriva del grec *idio* ('propi'), per a després conformar la paraula *idiōtēs*, que era el vocable mitjançant el qual els antics grecs anomenaven els ciutadans que, com a tals, posseïen drets, però que no s'ocupaven de la política de les seues polis, o siga que eren persones aïllades que ignoraven assumptes públics, sense res a oferir als altres i fascinats per les nimietats de la seua casa i els seus interessos individuals. De fet, Innerarity destaca que Pèricles deplorava que hi haguera a Atenes indiferents, idiotes, que no es preocupaven per allò que a tots ens ha de concernir (Innerarity 2015: 19). I per a no ser idiotes, per a poder participar activament en els assumptes públics, un element fonamental és l'apoderament, atés que, com afirma Pastor Seller, «cal fomentar la capacitat mitjançant l'apoderament de les persones i les institucions, a través de processos de diàleg entre els diferents actors des d'una perspectiva autènticament democràtica» (Pastor Seller 2009: 36).

2. Apoderament

2.1. Origen i evolució del concepte

En la bibliografia actual, el concepte d'apoderament és un dels que més s'han manejat en relació amb àmbits molt diversos, fonamentalment el de les ciències polítiques. Aquesta consideració de terme actual i modern donaria a entendre que es tracta d'un concepte nascut amb les novacions polítiques i democràtiques del nostre temps. Res més lluny de la realitat.

Les professores Bacque i Biewener en la seua obra *L'apoderament, una pràctica emancipadora* ho demostren. Porten a cap un recorregut detallat del naixement i l'evolució del terme que ens proporciona la possibilitat de contextualitzar els trets i les característiques que presenta des de l'origen i l'evolució d'aquests, així com els elements del concepte que ens permeten analitzar-ne la complexitat i l'estreta relació amb la noció de participació ciutadana. Així, el verb *to empower*, que és el germen del terme *apoderament* que ara analitzem, el trobem a la Gran Bretanya cap a mitjan segle XVII i remetia a un poder o una autoritat formal acordats per un poder més elevat. Caldrà esperar fins a la segona meitat del segle XIX per a localitzar el terme *empowerment*, que defineix alhora un estat i una acció, la de donar poder.

A partir de la dècada dels setanta del segle passat el concepte d'apoderament comença a ser utilitzat en diversos camps, i en tots aquests amb matisos que el fan evolucionar. En concret, els contextos en què es va desenvolupant són el del feminisme, el moviment d'educació popular i els moviments negres de reivindicació d'una presència i representació pública del seu col·lectiu. Aquest desenvolupament del terme té lloc fonamentalment als Estats Units, però de les diverses modalitats d'apoderament extraïem alguns elements comuns a les seues diferents manifestacions: es pretén aconseguir un procés «igualitari, participatiu i local». Amb el desenvolupament de l'apoderament el que es persegueix en aquests inicis és la formació d'una «consciència social» o una «consciència crítica» que permeta desenvolupar un «poder interior» i adquirir capacitats d'acció, un poder per a actuar personal i col·lectiu a la

vegada, al mateix temps que s'inscriu en una perspectiva de canvi social (Bacque i Biewener 2016: 13-16).

A partir d'aquestes dates s'observa nítidament l'evolució de la paraula *apoderament*. Si bé en el segle XIX remetia a un poder donat per una autoritat superior, fóra de les característiques que fóra, a partir dels anys setanta entreveiem característiques del terme actual, donat que el que es vol aconseguir amb l'apoderament en aquest desenvolupament conceptual és generar un esperit crític, una consciència col·lectiva, fundada al seu torn en les capacitats internes de l'individu.

L'apoderament suposa, al cap i a la fi, ser conscients de les possibilitats d'un mateix i de la capacitat d'acció tant individual com col·lectiva per a canviar el món que ens envolta. Pot tindre, com en l'origen descrit, un corrent feminista, de lluita per la igualtat racial o de qualsevol tipus de lluita contra situacions injustes establides. El desenllaç de tot això és ser conscient de la dimensió social i transformadora de l'ésser humà, de la seua condició política natural que tan clarament van veure els antics grecs.

En aquesta època, l'obra de referència que va motivar la realització de nombrosos treballs que van desenvolupar el concepte d'apoderament en el vessant que estem analitzant és *To Empower People. From State to Civil Society*, publicada en 1977 per Peter Berger, professor de sociologia en Rutgers University, i Richard Neuhaus, un pastor luterà. Tots dos autors es poden catalogar com uns dels pioners en la difusió del terme *apoderament* que hui manegem. El que subratllen en aquest

assaig és una crítica de la intervenció estatal seguida d'una desconfiança respecte dels professionals, de les seues pràctiques de direcció i dels experts en general; i, al seu torn, i de forma contraposada, posen en relleu una valorització dels sabers i de la iniciativa dels ciutadans del carrer. Per això, aquesta noció d'apoderament és utilitzada en oposició al poder de les institucions i dels professionals. Com indiquen Bacque i Biewener, «es tracta de redistribuir poder a les estructures intermediàries, el desenvolupament de les quals és considerat com una resposta alhora a l'individualisme, a l'anomia de la societat moderna i a la predominança de l'Estat i de les institucions» (Bacque i Biewener 2016: 90-91).

Seguint el recorregut històric del concepte, apuntem que en la dècada dels huitanta el terme se'l van apropiant i el van dirigit, segons les circumstàncies, àmbits molt diversos, principalment sectors professionals i universitaris, però sense perdre de vista el punt transgressor que implica retrobar-se amb un mateix, amb la dimensió política natural de l'ésser humà i la seua plasmació en aquest apoderament i participació activa en la realitat política del seu entorn més pròxim, que és, per antonomàsia, el municipal.

Amb l'arribada dels noranta, la idea d'apoderament és assumida en la terminologia internacional dels experts i de les polítiques públiques, raó per la qual el trobem en contextos institucionals com l'ONU, o la Unió Europea mateixa amb el programa Equal. Així mateix, en diversos països apareixen programes de polítiques públiques anomenats d'apoderament,

com el Black empowerment a Sud-àfrica o les Empowerment Zones als Estats Units.

Ja en el segle XXI, el concepte d'apoderament es va perfilant cap a la versió actual, la de considerar-lo com la presa de consciència de les capacitats pròpies, que s'implementen mitjançant la participació activa del ciutadà. L'èxit de la noció d'apoderament actual es comprén a partir d'aquest moviment ampli que s'arrossega des dels anys setanta. Per aquesta raó, Bacque i Biewener conclouen que «la idea d'apoderament és, sens dubte, deutora d'herències ideològiques antigues que es podrien reconstruir, en particular les que, en el camp de la filosofia política, consideren que la democràcia recolza en formes de mobilització i d'autodeterminació o en la igualtat social» (Bacque i Biewener 2016: 21-23).

2.2. Nivells i dimensions

Rappaport defineix l'apoderament com el «poder que exerceixen els individus sobre les seues pròpies vides, alhora que participen de manera democràtica en la vida de la comunitat» (citat en Rodríguez Beltrán 2002: 43). En aquesta línia, l'apoderament es pot referir a tres nivells: a l'individual, a l'organitzacional i al comunitari. Òbviament, el procés que indiquem com d'apoderament s'ha d'iniciar de manera personal; un és conscient de la seua capacitat d'actuar en el seu entorn, s'apodera en prendre consciència del seu poder d'intervenció i de modificació de la realitat que l'envolta i, en conseqüència, estableix xarxes i connexions amb altres ciutadans per multiplicar, de manera exponencial, les seues

possibilitats d'actuació política. El nivell organitzacional, per tant, es refereix a la possibilitat d'influir sobre les polítiques i decisions en la societat. Per la seua banda, el nivell comunitari fa referència al procés pel qual una comunitat guanya poder i, per consegüent, habilitat i possibilitat per a crear el canvi (Rodríguez Beltrán 2002: 44-52).

En general, la dimensió que dota de contingut el concepte d'apoderament, sobretot en la seua relació amb la participació, és el mateix concepte de poder i la presa de consciència que comporta. L'apoderament presumeix una intervenció que conté la presa de decisions, que és la condició per a la verdadera participació. Per aquesta raó, la participació és un assumpte que guarda una relació molt estreta amb el poder, i aquest poder no es rep, es posseeix de manera personal, i la presa de consciència d'aquest poder, l'anomenat apoderament, és el que permet una participació real i proactiva dels ciutadans en els assumptes públics, fonamentalment.

L'apoderament condueix a una consciència crítica, però per a poder aconseguir aquesta dimensió global de l'apoderament es requereix una sèrie de passos o dimensions parcials. Sintèticament, podríem referir-nos, en primer lloc, a qüestions directes del ciutadà com la motivació. Apoderar-se implica un desig de voler participar, una condició prèvia que no sempre es dóna. Després d'aquest pas inicial, el que resulta necessari és una formació o capacitació, ja que si no se sap com participar o no es tenen les nocions bàsiques d'allò en què es vol intervindre, difícilment podrà portar-se a terme la participació. Aquest pas manté una relació estreta amb el concepte que manegem de participació responsable, que no és una barrera d'entrada a la participació, sinó una mostra del respecte degut a qüestions serioses. Participar no és un joc, és una

responsabilitat cívica i el fet que les decisions repercutisquen tant en un mateix com en altres ciutadans implica que s'ha d'afrontar la dinàmica participativa des d'una perspectiva d'aprenentatge i evolució. Apoderar-se no deixa de ser una sort de creixement personal, al capdavant. Per la seua banda, la informació donada per les institucions moltes vegades és fonamental per a poder fer-se una idea de qüestions públiques que, *a priori*, no tenen per què ser de la nostra competència. Per això, aquesta dimensió de l'apoderament quant a dotar-se de les capacitats i la formació necessàries per a participar de manera efectiva resulta crucial. Entronca un poc amb la idea de l'ésser humà amb un natural i permanent desig de conèixer i avançar en els coneixements. I, finalment, la fase que destaquem és la relativa a l'organització. L'apoderament té com a finalitat la participació efectiva del ciutadà en les qüestions públiques, i aquesta participació s'ha d'integrar en una organització, una estructura des de la qual poder participar. Amb això no ens remetem únicament al món associatiu, que sens dubte és essencial per a processos d'apoderament i participació, sinó que la participació del ciutadà per si mateixa considerada també es pot inserir en estructures participatives. Per a aquesta finalitat, els mecanismes participatius que trobem en les dinàmiques propiciades pel govern obert, en les quals preval la transparència, la participació i la col·laboració entre dirigents i la resta de ciutadans, suposa l'últim pas dels descrits per a finalitzar amb èxit l'apoderament dels ciutadans. Comptat i debatut, per a apoderar-se es requereix voluntat i interès a participar, de què es pressuposa que deriva una voluntat d'informar-se i capacitar-se sobre els assumptes a tractar i, finalment, inserir-se en alguna mena de procés organitzatiu, mitjançant associacions o de manera individual.

3. Apoderament i participació ciutadana per a la millora democràtica

Mitjançant l'apoderament i la participació el que es persegueix és regenerar la democràcia, fomentar un ús efectiu d'aquest poder sobre la base d'una crítica responsable en els assumptes que ens concerneixen a tots. Consegüentment, es pretén recuperar el concepte de democràcia tal com es va originar. Tot això promovent una democràcia més participativa, en què prevalga l'àmbit local, i a fi que la democràcia representativa cedisca en part a les aspiracions democràtiques de la ciutadania impulsant polítiques de participació. En aquest sentit, cal dir que aquestes polítiques propicien que el ciutadà se senta partícip del seu entorn social, se sàpia part del col·lectiu en la presa de decisions, que la seua opinió és escoltada, i que se sotmeten a debat els temes perquè hi haja un coneixement plural i profund dels interessos i les inquietuds de qui, en definitiva, tenen la capacitat real de decidir: els ciutadans.

Així mateix, resulta clau en aquest estudi fer ressaltar la importància que té participar en democràcia. I en concret, analitzar com des de les institucions locals es pot regenerar el sistema i fomentar una cultura política participativa. Serà l'àmbit local, amb els seus trets de proximitat i capacitat d'innovació, el que permetrà un canvi substancial en el model participatiu de la ciutadania i, des d'aquest canvi en la base, provocar la regeneració democràtica que es persegueix.

A la pregunta sobre qui fa la política, qui pot i s'hi ha de dedicar, sols hi ha una resposta democràtica: tots (Innerarity,

2015: 66-67). El ciutadà vol obtenir informació dels assumptes públics i participar-hi. No és una idea nova, és una cosa que ha estat latent durant segles. Ja la trobem en la concepció de l'home en societat dels autors clàssics, la consideració que per la nostra pròpia naturalesa l'home és un animal social, *politikón zoón* (Aristòtil 1970), i el ciutadà vol exercir els seus drets en aquest àmbit social i polític. De totes maneres, la participació ciutadana és possible hui quan hi ha voluntat política, i a la gent li interessa si realment s'aconsegueixen coses concretes (Rodríguez-Villasante 1995: 26). Però la voluntat política ha de respondre als interessos de la ciutadania, i aquests interessos s'han de manifestar mitjançant la comunicació del desig de participar. Suposa un procés que s'inicia amb la crítica i que es converteix en apoderament i participació. Un poder que en realitat mai no s'ha desplaçat, sempre ha correspost a qui, en bona lògica, el posseeix: la ciutadania. El problema ha sigut el procés de letargia social que ha retardat la possibilitat de fer de la democràcia un àmbit participatiu i codecisional. S'ha emprat l'argument que per grandària, ordre i operativitat la democràcia representativa s'havia d'obrir pas, però no s'han tingut en compte els avanços tant tècnics com socials que haurien pogut introduir elements de democràcia participativa gradualment. A més, d'un remei tècnic, que és la impossibilitat que tots participaren de tot, no es pot fer la base d'un sistema. La democràcia representativa i la democràcia participativa rivalitzen per parcel·les de decisió, però no per l'hegemonia del sistema. Ambdues es complementen, i fomentar vies de participació entre la ciutadania no suposa un atac a la democràcia representativa. De la mateixa manera que els estudis sociològics mostren que

els ciutadans estan d'acord amb el sistema democràtic, però moltes vegades no en la forma com es realitza, es pot col·legir que els ciutadans consideren oportú el remei tècnic i operatiu que suposa delegar certes qüestions que faciliten el govern, però no implica una entrega a la totalitat de decisions. Ens trobem en un moment en què el sistema democràtic mostra molts punts febles. La democràcia no garanteix una qualitat de vida mínima a tota la població ni fa desaparèixer la corrupció. Davant d'aquesta qüestió, són possibles dues interpretacions: que aquests mals són errors de la democràcia, i, en aquest cas, caldria substituir el sistema democràtic per un altre que fóra millor; o que són deguts a dèficits democràtics, i el que correspondria seria reforçar la democràcia perquè fóra «més democràtica». En aquesta última idea es basa el concepte de democràcia participativa (Sichar 2002: 7). Els ciutadans volen conèixer i participar, i hi ha qüestions en què vulguen i hagen de ser consultats i escoltats, ja no com a dret que té el ciutadà, sinó també com el deure que implica ser-ho. No s'és ciutadà pel simple fet d'endinsar-se en la ciutat o en un col·legi electoral. Ser ciutadà significa afrontar en tot moment decisions polítiques, i són polítiques totes les decisions que es refereixen al món. Comprometre's amb la sort del món significa ser polític; ser-ho conscientment i conseqüentment significa ser un ciutadà ple (Clarke 1999: 170-171). I per a ser un ciutadà ple s'ha de dur a terme un procés d'apoderament i participació. Sobre aquest afer, Parés i Resende sostenen que en les democràcies actuals l'apoderament de la ciutadania està orientat a qüestions com el procés electoral, l'àmbit associatiu i també actuacions com ara vagues i protestes. Però, al mateix temps, denuncien que «hi ha

experiències, que s'autodenominen participatives, que permeten als ciutadans expressar les preferències i opinions, però en què no hi ha apoderament més enllà de la consulta. En aquestes experiències els governants tendeixen a legitimar les seues decisions afirmant que tots els punts de vista han sigut considerats, quan en realitat les seues decisions ja han sigut preses. Aquest tipus de participació, a més de frustrant per als *desapoderats*, revela la diferència crítica entre dur a terme un ritual buit de participació i una aposta real per la participació amb capacitat d'impacte. Des d'aquest punt de vista, la participació sense poder no té cap altre significat per a la democràcia que el de contribuir perquè es mantinga l'*statu quo*» (Parés i Resende 2009: 93-94). Per aquest motiu, la participació és important, però no tot procés participatiu comporta un procés previ d'apoderament. I, en paral·lel a aquest advertiment, cal afirmar que apoderar-se no pot derivar en un mer procés participatiu sense reflexió ni deliberació. Al contrari, la participació efectiva ha de ser responsable i fundada, que és la conseqüència lògica del procés d'apoderament que hem descrit. La presa de consciència, la rendició de comptes dels governants i la participació efectiva ha de tindre com a teló de fons un escenari de responsabilitat ciutadana.

4. Participar de manera responsable

La participació ciutadana en si mateixa no produeix efectes regeneradors de la qualitat democràtica d'un país. Perquè la participació ciutadana millore la qualitat de la democràcia ha de ser responsable i informada.

La clau de totes les qüestions tractades és la noció de participar. La participació ha sigut definida en múltiples ocasions i de diferents maneres. Per exemple, Verba i Nie precisaven que «la participació política es refereix a aquelles activitats dels ciutadans que estan més o menys directament destinades a influir en l'elecció de les persones que governen i/o en les accions que adopten» (Verba i Nie 1972). D'altra banda, Montero, Font i Torcal per participació entenen «els actes o activitats realitzats per qualsevol ciutadà que tracten d'influir directament o indirectament en les decisions adoptades per les autoritats polítiques i socials (elegides o no) i que afecten els assumptes de la col·lectivitat» (Montero, Font i Torcal 2006). Siga quina siga la definició que s'esculla, la veritat és que perquè es fomenti una major participació, aquesta l'ha de reivindicar la ciutadania. I la conjuntura històrica ha propiciat que el fet negatiu de la crisi econòmica oferira la conseqüència que els ciutadans van apostar per un major coneixement dels assumptes públics, atés que no es volien sentir aliens a les qüestions que afectaven tan directament les seues vides quotidianes. A vegades, hi ha esdeveniments històrics que provoquen conseqüències imprevistes i la crisi econòmica va suposar un esperó als estudis sobre l'apoderament, ja que els ciutadans volien deixar de viure d'esquena a les qüestions públiques que, més prompte o més tard, els tornarien en forma de conseqüències. No cal dir que és millor apoderar-se i prendre les regnes de la pròpia vida política que deixar-se portar i rebre solament les conseqüències del que altres decideixen, conseqüències òbviament perjudicials per definició.

En tot cas, el procés d'apoderament i participació orientat cap a mecanismes de democràcia participativa requereix certes cauteles, com ara, per descomptat, la de no caure en els vicis de què s'acusa la democràcia representativa, ja que és vital perquè processos de democràcia participativa arriben a bon port. Per tant, aquesta reivindicació de major participació en els assumptes públics porta una càrrega feixuga: la responsabilitat. Una participació ciutadana responsable és la clau per a la millora democràtica per tal com sols es millorarà la democràcia si les decisions conjuntes es prenen des del diàleg global, la consideració de les opinions oposades i la reflexió davant d'una decisió que afecta un mateix, però també el conjunt de la ciutadania.

5. Democràcia del segle XXI: govern obert

La millora de la qualitat democràtica passa, inexorablement, per la creació i l'aprofundiment d'instruments participatius, així com per l'auspici de noves i més ambiciosos polítiques participatives. El sentit comú ens diu que per a prendre decisions que ens afecten a tots, el més assenyat és buscar el major consens possible i donar l'oportunitat d'expressar-se i argumentar les seues posicions a tots els que les vulguen manifestar. La legitimació que suposa el suport del sentir ciutadà és un element cabdal per a generar una democràcia millor, unes decisions més justes. Però per tot el que s'ha dit anteriorment, el debat obert a totes les persones, l'àmbit participatiu, ha de ser producte de la raó i la reflexió, i no de la visceralitat i d'accions i solucions irracionals. Si el que es

pretén és la participació ciutadana, fomentar escenaris de reflexió i de participació comportarà abordar la qüestió de la millora democràtica.

I en aquest context de millora democràtica, sorgeix una manera de governar que rep el nom de govern obert. En la mateixa línia del que s'ha exposat, Villoria i Cruz-Rubio el defineixen de la manera següent: «Un govern obert és el que permet la participació de la ciutadania i dels actors polítics afectats o interessats en els assumptes públics. Es tracta, comptat i debatut, d'obrir la participació per a la presa de decisions i l'apoderament sobre la formulació i implantació de les polítiques públiques» (Villoria i Cruz-Rubio 2016: 97).

Aquest apoderament ciutadà passa indefectiblement per l'àmbit local, i des d'ací propiciar un impuls participatiu a nivells superiors. Com podem observar, la labor institucional és clau per a generar uns pilars sòlids d'apoderament ciutadà. De la mateixa manera, però, la participació implica un compromís, un esforç i un treball per part del ciutadà. Apoderar-se no està exempt de responsabilitat i aquesta participació ciutadana en la vida pública local s'ha d'observar com un dret ciutadà. A més d'impulsar mesures que garantisquen la participació de les persones i entitats socials en els processos de presa de decisions en els assumptes socials públics, i d'elaborar reglaments, cartes dels drets dels ciutadans i usuaris dels serveis i altres desenvolupaments normatius, la veritat és que es requereix una ciutadania motivada i desitjosa de participar en els assumptes polítics i, en conseqüència, amb la voluntat d'instruir-

se i escoltar tota la informació relativa als assumptes en els quals vol participar.

També és rellevant com incorporar les possibilitats de les noves tecnologies per innovar en la participació directa dels ciutadans. L'ús d'aquestes pel govern obert és paradigmàtic. Aquesta evolució en la qualitat democràtica ha de fer ús de les possibilitats que brinda la tecnologia no sols per a afavorir la participació, sinó per a mostrar formes d'ampliar coneixements en tots els camps susceptibles de debat. L'apoderament ciutadà i la democràcia del segle XXI passen per involucrar el major nombre de ciutadans en la presa de decisions, aprofitar els mitjans tècnics i avanços tecnològics de què gaudim i fomentar una xarxa ciutadana de coneixements, crear un debat col·lectiu en què el ciutadà, fent ús d'aquest apoderament, pugui participar en les decisions de manera responsable.

6. Conclusions

Apoderar-se comporta fer un pas cap avant, prendre la iniciativa i participar de forma responsable, i aquesta és la raó per la qual s'exigeix tant d'esforç al ciutadà; un esforç que, d'altra banda, ha d'estar alimentat per una administració que el propicie i que dispose el ciutadà per a afrontar aquesta àrdua tasca cívica. És un escenari en el qual tots hem d'aprendre i progressar. Van Reybrouck estableix un paral·lelisme molt il·lustratiu amb l'àmbit de la sanitat, i és que, com que les persones tenim molta més informació per qualsevol canal que en èpoques anteriors, els metges s'han d'adaptar per a tractar

pacients que els visiten després d'haver estudiat els símptomes que presenten en internet. «Al principi això era molest, però ara és una bona basa perquè l'apoderament afavoreix la curació. El mateix ocorre en política» (Van Reybrouck 2017: 168-169).

Sostenim que l'apoderament i la participació ciutadana local són les bases per a un paper actiu del ciutadà en la millora de la democràcia. Però cal no deixar de banda que aquestes reivindicacions de millora social i ampliació de l'àmbit participatiu només produiran conseqüències positives i de millora de la qualitat democràtica si aquesta participació té lloc de forma responsable, amb l'ús de la raó i mitjançant el debat constructiu. És en aquest punt en el qual l'Administració ha de ser una peça fonamental per a no deixar caure en la frustració la ciutadania. Fomentar àmbits participatius ha de ser una de les seues prioritats i, per a això, té el progrés tecnològic a la seua disposició. Que el ciutadà dispose dels mitjans i les vies adequats, i que tinga la possibilitat d'obtindre tota la informació relacionada amb cada un dels temes polítics que, sens dubte, li incumbeixen. En aquesta línia es troba el govern obert amb els seus principis de transparència, col·laboració i participació. Tot això implica la unió de dos elements que es complementen, d'una banda l'apoderament i la participació ciutadana i de l'altra les polítiques que propicia el govern obert, i sobre aquesta aliança es construeix una democràcia millor i més participativa.

Referències bibliogràfiques

ARISTÒTIL, *Política*, Introd. i notes de J. Marías, Institut d'Estudis Polítics, Madrid, 1970.

BACQUE Marie-Hélène - BIEWEBER, Carole, *El empoderamiento, una práctica emancipadora*, 1a ed. Gedisa, Barcelona, 2016.

CLARKE, Paul Barry, *Ser ciudadano*, Sequitur, Madrid, 1999.

INNERARITY, Daniel, *La política en tiempos de indignación*, Galaxia Gutenberg, Barcelona, 2015.

MONTERO, Marías José Ramón - FONT, Joan - TORCAL Mariano, *Ciudadanos, asociaciones y participación en España*, CIS (Centre d'Investigacions Sociològiques), Madrid, 2006.

PARÉS, Marc – RESENDE, Paulo, «Tipos de prácticas y experiencias de participación promovidas por la administración pública: sus límites y radicalidades», en PARÉS, Marc (coord.), *Participación y calidad democrática. Evaluando las nuevas formas de democracia participativa*, 1a ed. Ariel, Barcelona, 2009.

PASTOR SELLER, Enrique, *Participación ciudadana y gestión de las políticas sociales municipales*, 1a ed. Universitat de Múrcia, Servei de Publicacions, Múrcia, 2009.

RODRÍGUEZ BELTRÁN, Mar, «Empoderamiento y participación: papel de la educación para la salud», en PLUMED PARRILLA, Manuela - CAÑADA GUALLAR, María Victoria (compiladores), *La participación en salud*, Associació Espanyola de Treball Social i Salut, Saragossa, 2002.

RODRÍGUEZ-VILLASANTE, TOMÁS, *Las democracias participativas: De la participación ciudadana a las alternativas de sociedad*, Ediciones Hoac, Madrid, 1995.

SICHAR, Gonzalo, *Semilla democrática: Experiencias de democracia participativa en América latina*, Cideal, Madrid, 2002.

VAN REYBROUK, David, *Contra las elecciones: cómo salvar la democracia* (M. Mabres, trad.), Taurus, Barcelona, 2017.

VERBA, Sidney - NIE, Norman H., *Participation in America: political democracy and social equality*, Harper and Row, Nova York, 1972.

VILLORIA, Manuel - CRUZ-RUBIO, César Nicandro, «Gobierno abierto, transparencia y rendición de cuentas: marco conceptual», en VILLORIA, Manuel (dir.) i FIRCADELL, Xavier (coord.), *Buen gobierno, transparencia e integridad institucional en el gobierno local*, Tecnos, Madrid, 2016.